

Schemerlibel

Tim Adriaens & Roy van Grunsven

Inleiding

Klimaatwijziging zorgt al langer voor de opmars van een aantal zuidelijke libellensoorten in Europa. We kennen allemaal de spectaculaire opmars van soorten als Vuurlibel (*Crocothemis erythraea*), Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*), Zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*), Zuidelijke heidelibel (*S. meridionale*), Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*), Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*), Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) en Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*). Deze soorten hebben in hoofdzaak een mediterraan areaal. Ook een aantal Noord-Afrikaanse soorten en soorten van het Midden-Oosten zijn ondertussen aan een opmars naar het noorden bezig. De Purperlibel (*Trithemis annulata*) is al over de Pyreneeën geraakt en ook van de fraaie Oranje zonnewijzer (*T. kirbyi*), waarvan kort na de eeuwwisseling de eerste waarnemingen in Malaga werden gemeld, is intussen een algemene soort geworden in het zuiden van Spanje.

In het zuiden van Frankrijk, langs de grote rivieren (Dordogne, Lot, Célé, Tarn, Hérault en Gardon), is de Schemerlibel (*Boyeria irene*) een zeer gewone verschijning. Ze is er vaak één van de meest algemene stroomminnende soorten, en bij veel lezers waarschijnlijk wel bekend van vakanties. In de Brenne (Midden-Frankrijk) langs de Creuse kan je ze al vrij regelmatig tegenkomen, foeragerend langs bosranden in de buurt van de rivier, of 's avonds bij straatverlichting. Tot dusver gingen we ervan uit dat de 450 kilometer die het zuiden van België van de Brenne scheiden ook zowat de dichtste regio was om vlot schemerlibellen waar te nemen. Eind jaren '90 kwamen er echter al druppelsgewijs meldingen van larven uit het

departement Aube binnen en begin 2000 ook van het departement Marne. Een artikel in het Franse libellentijdschrift *Martinia* (Lambert & Ternois 2011) berichtte over de eerste vondsten van Schemerlibel in de Franse Champagne-Ardenne streek. In 2006 werd ze gevonden aan de oevers van de Aube in Lesmont op 100 km ten zuiden van Reims. In 2007 werd de soort dan voor het eerste gemeld in het departement Haute-Marne op de Renne in Montheries. De laatste paar jaar komen er steeds meer meldingen binnen, wat op goede populaties wijst. Tussen 2006 en 2009 werden ook gerichte zoekacties ondernomen naar imago's maar ook naar larvenhuidjes in de regio, waarbij nog verschillende nieuwe locaties bovenkwamen. In juni 2009 kon in de vallei van de Voire (gemeente Lentilles) een uitsluitende schemerlibel gevonden worden tijdens een bronslibelinventarisatie met de kajak. Op 16 juli 2009 werden dan uiteindelijk larvenhuiden gevonden op de oevers van de Superbe in Pleurs. Daarmee is de dichtste schemerlibelplek in Frankrijk dus gestaag dichterbij aan het komen en nog maar 150 kilometer verwijderd van de rivieren en beken in de Gaume, de Viroin en de vallei van de Semois in het zuiden van België. Verbazingwekkender is dat de schemerlibel ook is gevonden in Duitsland op de rivier Örtze bij Celle (Clausnitzer et al. 2010; www.gbif.org) ter hoogte van Hannover (figuur 1). Deze locatie, in de zuidelijke Lüneburger Heide, ligt op ongeveer 400 km van de Belgische Ourthe, 350 km van de beken in Limburg en slechts 200 kilometer van het oosten van Drenthe en Overijssel. De soort komt op de Örtze over een afstand van meer dan 20 km voor. Opmerkelijk dat de soort zo noordelijk aanwezig is, het water is hier kouder en dieper dan in de Zuid-Franse rivieren. De Schemerlibel

Figuur 1. De habitat van *Boyeria irene* in Duitsland, de Oertze in Celle, Niedersachsen: stromend water met veel structuur, substraat van kiezel en zand, overhangende boomwortels en takken, vooral van elzen.
Habitat of Boyeria irene in Germany, the Oertze in Celle, Niedersachsen: a river with a lot of structure, a substrate of gravel and sand, and a river bank with overhanging tree roots and branches, especially of alder (Foto's: Roy van Grunsven).

Figuur 2. Mannetje Schemerlibel (*Boyeria irene*).
Boyeria irene male (Foto: Jan Van Der Voort).

sluip langs de Örtze uit tussen midden juni en juli en de hoofdvliegtijd ligt tussen eind juli en midden augustus en volwassen dieren worden er tot begin september waargenomen.

Het is dus niet ondenkbaar dat deze soort kan opduiken bij sneller stromende beschaduwde beken en rivieren in het oosten van Nederland, de Belgische Kempen of de Ardennen. In het bijzonder delen waar bomen over het water hangen en boomwortels uit de oever steken zijn kansrijk. Dit zijn gebieden waar ook vaak andere bijzondere libellensoorten, zoals Beekrombout (*Gomphus vulgatissimus*), Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*), Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*) of Bronslibel (*Oxygastra curtisii*) voorkomen.

Opletten geblazen dus als je in de middag bij dit soort beken een donkere glazenmaker ziet vliegen of 's avonds in de straatverlichting grote glazenmakers ziet foerageren. Hoewel de Schemerlibel eigenlijk niet op andere soorten lijkt, als je de kleuren en tekening goed kunt zien (figuur 2), is hij erg onopvallend. Zijn onopvallende gedrag is echter juist kenmerkend. Ze hebben de gewoonte om laag tussen overhangende boomwortels en vaak ook in de schaduw te vliegen, waarbij ze soms moeilijk te zien zijn. Holle oevers en ruimtes tussen boomwortels worden vaak geïnspecteerd. Mannetjes speuren hier naar vrouwtjes, en vrouwtjes zoeken er plekken om eitjes af te zetten. Ze doen hierbij denken aan het gedrag van Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*) die ook bedachtzaam vliegt.

Figuur 3. Het larvenhuidje van een Schemerlibel (*Boyeria irene*) is gemakkelijk te herkennen aan (a) het scherp gehoekte achterhoofd en (b) de laterale doornen op het achterlijf vanaf segment 5.

The exuvium of Boyeria irene is easily recognized by the (a) the sharp angled occipital lobes and (b) lateral spines on the abdomen from segment 5 (Foto: Christophe Brochard).

Schemerlibel heeft ook een lantaarntje net als de Blauwe glazenmaker maar is iets kleiner en veel somberder gekleurd. Vaak zijn ze met een verrekijker goed te bekijken omdat ze regelmatig stil hangen in de lucht waarbij de kenmerkende kleuren en tekening wel te zien zijn. In de avonduren jagen ze op open plekken waarbij ze veel sneller en hoger vliegen dan overdag. De larvenhuidjes zijn vrij groot (tot 4 cm lang) en zijn te vinden op boomwortels, takken of stenen, tot een meter boven het water. Ze zijn goed herkenbaar aan de zijdoorn op segment 5 en de hoekige kop (figuur 3). Na het warme jaar 2014 lijkt 2015 ook weer warmterecords te gaan breken en zijn er stevige zuidenwinden. In combinatie met een verbeterde structuur- en waterkwaliteit van veel stromende wateren

lijkt dit ideaal voor een verdere noordelijke uitbreiding van de Schemerlibel. Waar zou deze bijzondere soort voor het eerst in onze landen opduiken? Kan hij zich dan ook handhaven of blijft het dan bij een enkele dwaalgast? Het wordt nog spannend rond de Schemerlibel.

Literatuur

- Lambert J.-L. & V. Ternois 2011. Nouvelles découvertes de *Boyeria irene* (Fonscolombe, 1838) en Champagne-Ardenne et premières mentions pour le département de la Marne (Odonata, Anisoptera: Aeshnidae). *Martinia* 7: 101-113.
- Clausnitzer H.-J., R. Hengst, C. Krieger & A. Thomes 2010. *Boyeria irene* in Niedersachsen (Odonata: Aeshnidae). *Libellula* 29: 155-168.